

== НІЖИНСЬКІЙ ВИЩІЙ ШКОЛІ – 200 РОКІВ ==**===== 200TH ANNIVERSARY OF NIZHYN HIGHER SCHOOL =====**

УДК 027.7-051(477.51)(09)»1820/1840»

DOI 10.31654/2520-6966-2021-17f-102-7-28

Г. С. Осіповазавідувачка відділу обслуговування та зберігання фондів бібліотеки
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя**Бібліотекарі Ніжинської гімназії вищих наук і
Фізико-математичного ліцею князя Безбородька та
їхній внесок у становлення бібліотеки
(1820–1840-ві рр.)**

У статті на основі раніше не введених у науковий обіг архівних матеріалів розглянуто діяльність та певні аспекти життя вчених Ніжинської вищої школи, які обіймали посади бібліотекарів та стояли біля витоків книгозбірні від часу відкриття Гімназії вищих наук князя Безбородька в Ніжині з 1820 року до реорганізації в Юридичний ліцей у 1840 році. Виявлено персональний склад бібліотекарів, визначена їх роль у розбудові та становленні книгозбірні Ніжинської вищої школи. Бібліотечна робота була досить складною. Не будучи обізнаними з тонкощами бібліотечної справи, вони в міру своїх сил і знань намагалися впорядкувати бібліотечний фонд, складали списки необхідних видань за заявками викладачів, вели каталоги, видавали літературу, готували записки про неповернуті книги та ін. Автор доходить висновку, що, незважаючи на недоліки, які траплялися в питаннях зберігання та використання бібліотечних фондів, загалом завдяки діяльності багатьох із них було сформовано значний за обсягом та змістом універсальний бібліотечний фонд, який відображав основні досягнення вітчизняної та світової культур.

Ключові слова: історія бібліотеки, Гімназія вищих наук князя Безбородька, Фізико-математичний ліцей князя Безбородька, історія бібліотечної справи, бібліотекарі, Ніжинська вища школа.

Бібліотека імені академіка М. О. Лавровського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя – одна з найдавніших науково-освітніх бібліотек Лівобережної України, яку було започатковано 1820 року разом із відкриттям у Ніжині Гімназії вищих наук

князя Безбородька. Пройшовши славний історичний шлях, зберігаючи традиції, бібліотека зростала й розвивалася разом зі своєю *alma mater*, перетворюючись із невеликої книгозбірні в інформаційний центр сучасного університету. Допомогали бібліотеці в цьому зростанні багато поколінь невтомних трудівників, які здійснювали кропітку й подвижницьку працю, спрямовану на збереження писемної культури народу, відродження духовності, забезпечення навчального й наукового процесів навчального закладу.

Більшість із них усвідомлювали роль і значення книгозбірні для навчального процесу, але, на жаль, через велику завантаженість не завжди мали змогу приділяти їй належну увагу. Не будучи обізнаними з тонкощами бібліотечної справи, вони в міру своїх сил і знань намагалися впорядкувати бібліотечний фонд, складали списки необхідних видань за заявками викладачів, вели каталоги, видавали літературу, готували записки про неповернуті книги та ін. У всіх них були різні долі. Одні пов'язали з бібліотекою довгі роки, інші лише ненадовго затрималися в ній. Але в усякому разі їхній період роботи лишив помітний слід у історії бібліотеки. Пропонований увазі матеріал – данина пам'яті бібліотекарям, які стояли біля витоків книгозбірні Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Бібліотеку Гімназії вищих наук кн. Безбородька було організовано в 1820 р. одночасно з відкриттям навчального закладу в Ніжині. Але комплектування бібліотечного фонду розпочалося ще до офіційного відкриття гімназії. Перший директор гімназії В. Г. Кукольник придбав для майбутньої книгозбірні навчальні посібники, які він сам перевіз із Санкт-Петербурга до Ніжина [1, с. 268]. Як зазначалося в Статуті навчального закладу § 9 п. 9, «навчальні посібники Гімназії містять: 1) Бібліотека, подарована Почесним Опікуном, що складається з 2 500 томів добірних творів. Після відкриття ж Гімназії потрібні навчальні посібники будуть поступово додаватися на визначену для цього в штат особливу суму. Гімназії дозволяється облаштувати й друкарню для друкування книг на загальних підставах цензури» [2, с. 211].

Тож основою фонду бібліотеки стало приватне зібрання родини меценатів Олександра Андрійовича та Іллі Андрійовича Безбородьків, передане першим почесним попечителем О. Г. Кушельовим-Безбородьком. До колекції було додано й каталог, складений графом [3]. Саме з цього дарунку й почала формуватися бібліотека Гімназії вищих наук. Це було добірне зібрання літератури з усіх

галузей знань, необхідних для навчального процесу в гімназії. Ядро книгозбірні становили унікальні європейські видання XVII–XVIII ст. з історії, філософії, богослів'я, мистецтв, юриспруденції, політики, дипломатії, логіки, фізико-математичних наук, природознавства. Перлиною зібрання були видання творів французьких енциклопедистів та просвітителів, багатотомні енциклопедії [4, с. 90]. Якщо врахувати вартість книг, стан книжкового ринку того часу, то цілком зрозуміло, що початкове зібрання бібліотеки, становило дійсно наукову та історичну цінність.

Подарована почесним попечителем бібліотека так і залишалася не розібраною до 1821 р. Після раптової смерті В. Кукольника молодші професори та вчителі оглянули й бібліотеку, про що було записано в журналі конференції: «Бібліотечні книги, отримані від пана почесного попечителя Кушельова-Безбородька й куплені на гімназійну суму паном директором, після раптової смерті його й за браком часу без розгляду опечатані, а надалі їм має бути складений опис» [5].

Нагадаємо, що управління бібліотекою згідно з першим статутом до 1835 року доручалося лише професорам. За відсутності на той час фахівців професори самостійно набували бібліотечного досвіду й необхідних для роботи знань. Ці обов'язки були додатковим навантаженням для викладачів. Бібліотечна робота була складною, особливо в перші роки існування бібліотеки, коли потрібно було упорядкувати всі книжкові зібрання. Багато залежало й від відповідальності самих бібліотекарів, рівня їхньої свідомості, виключної чесності, добросовісного виконання всіх умов, спрямованих на правильне зберігання фонду. За незначну надбавку до зарплатні (або й зовсім без оплати) на них покладалася велика відповідальність за збереження книг і організацію роботи бібліотеки. Особи з вищою освітою, що приходили до бібліотеки, дуже рідко залишалися в ній надовго, дивилися на службу в ній як на тимчасову й за першої нагоди змінювали її на інші заняття, що забезпечувало більш комфортне існування.

Першим бібліотекарем гімназії був призначений старший професор математичних і природничих наук **Казимир Варфоломійович Шапалінський (1786–1867)**, який виконував ці обов'язки без оплати з 6 листопада 1821 року до 1 липня 1822 року [6, с. 318].

Народився Казимир Варфоломійович Шапалінський у 1786 році у Вількомирському повіті Віленської губернії в родині збіднілої

польської шляхти. У 1804 році вступив до гімназії при Віленському університеті, де вивчав Закон Божий, географію, польську словесність, право, фізику, геометрію, алгебру. У 1808 році вступив до Віленського університету на філософський факультет фізико-математичного відділення. У 1810–1815 роках навчався в Санкт-Петербурзькому педагогічному інституті. У 1816 році К. В. Шапалінський був направлений до Могилевської губернської гімназії старшим вчителем, де викладав природничі науки. У 1817 році його переведено до Київської гімназії на посаду вчителя хімії й технології, де він викладав також латинську мову. До Ніжина він був запрошений директором Гімназії вищих наук В. Г. Кукольником, який шукав таких людей для свого навчального закладу, які б поєднували в собі глибокі й сучасні знання свого предмету, з любов'ю до нього ставились і це почуття прищеплювали своїм учням. Саме таким і був К. В. Шапалінський. Його учень П. Редкін згадував: «Бездоганна чесність, безкорислива справедливість, правдолюбна щирість, скромна мовчазність, тиха серйозність, сувора помірність і стриманість у житті, відсутність будь-якого егоїзму, повсякчасна готовність до всякого роду самопожертви для користі ближнього – ось основні риси морального характеру цієї чесної людини, гідної в усіх відношеннях набагато кращої долі» [7].

Іван Семенович Орлай, який став директором гімназії в 1821 році, заглиблюючись практично в усі деталі облаштування довіреного йому навчального закладу, запропонував проєкти з поліпшення освітньої, кадрової, господарської діяльності. Натхненний глибокими патріотичними почуттями, він свої знання й талант надалі присвятив розвитку та удосконаленню гімназії, перетворенню її в один із найкращих вищих навчальних закладів того часу. Усвідомлюючи важливість книгозбірні гімназії, конференція декілька разів розглядала питання стосовно бібліотеки, стан якої на той час був незадовільний. Директор пропонував різні шляхи щодо його поліпшення. Одним із основних завдань новопризначеного бібліотекаря було зробити облік книг, отриманих від почесного попечителя. За дорученням директора гімназії В. Шапалінський перевіряв фонди бібліотеки, про що в грудні 1821 року повідомляв: «... через відсутність хоч якогось вигляду, відповідно до якого можна було б її зараз оглянути і від кого слід прийняти, опечатати без усіякого розгляду» [8]. Казимир Варфоломійович доповів членам конференції, що хоча в бібліотеці є подарований почесним попечителем О. Куше-

льовим-Безбородьком каталог «при книгах», що зберігався в книго-сховищі гімназії, але все ж таки деякі видання не проходять «по каталогу». Директор доручив бібліотекареві негайно порохувати їх «без докладного опису, хоча за однією наявною кількістю» [9]. Згодом цей підрахунок був зроблений. Подаровану бібліотеку почесного попечителя було занесено в журнал конференції, але без зазначення ціни, що згодом викликало проблеми з інвентарізацією книжкового фонду. Крім цього, бібліотекар зробив облік подарованих родиною Кукольників книг, що надійшли до бібліотеки 21 вересня 1821 р. в кількості 506 томів (251 назв) від сина колишнього директора гімназії, викладача латинської мови Платона Кукольника [10].

Саме в цей час розпочалося інтенсивне становлення бібліотеки. Як було прийнято на той час, бібліотека гімназії формувалася та розвивалася як фундаментальна (основна, професорська) та «бібліотека для продажу книг» (з навчальних книг, які продавалися учням). Конференція гімназії ухвалювала рішення щодо закупівлі книжок, передплати періодичних видань, визначала правила користування бібліотекою.

1 листопада 1821 р. конференція гімназії ухвалила важливі рішення щодо обліку всіх бібліотечних книжок: «Усі наявні навчальні книги, роздані вихованцям для навчання або для читання, так само й відомості, передплачуванні в гімназії, і журнали, які мають і надалі передплачуватися, за пропонованим статутом мають бути під наглядом виконувача обов'язків бібліотекаря. А тому визначено: відомості й журнали мають надходити надалі прямо до бібліотеки, а звідти до чиновників гімназії за рангом, наостанок віддавати виконувачеві обов'язків інспектора як для його читання, так і для надання на його розсуд старшим вихованцям, за всім цим повертати назад до бібліотеки й наприкінці року віддавати їх в опрацювання для зберігання в архіві бібліотеки гімназії» [11, с. 165]. Крім цього, конференція дала доручення бібліотекареві «по поступово, коли буде зручно», скласти «описовий загальний каталог для всіх книг у бібліотеці» з поділом книг на церковні, моральні, фізичні, географічні, історичні з зазначенням автора, заголовка, року й місця видання. Після цього слід було розмістити книги в шафах. Але зробити це було майже неможливо через щоденні заняття професора К. Шапалинського з навчальних дисциплін у класах, виконання численних службових обов'язків та велику кількість книг у бібліотеці [12]. Тож займатися бібліотекою професорові бракувало часу, і він відмовляється від посади бібліотекаря.

Подальша доля першого бібліотекаря була трагічною. Шапалінський згодом став однією з жертв «справи про вільнодумство» та був усунутий з посади в 1830 році. У березні 1831 р. він був безстроково висланий до В'ятки з забороною на заняття викладацькою діяльністю «за шкідливий на юнацтво вплив». У В'ятці, не маючи роботи, він жив надзвичайно нужденно й часто хворів. Закінчував своє життя в злиднях і самотності. К. В. Шапалінський рано овдовів, дітей у нього не було. При цьому тільки в 1855 р. з нього був знятий поліцейський нагляд. Казимир Варфоломійович Шапалінський помер 1867 р. на 71 році життя [13, с. 145].

Наразі в Музеї рідкісної книги імені Г. П. Васильківського Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя зберігаються книги з автографом першого бібліотекаря К. В. Шапалінського, які він свого часу подарував книгозбірні.

Наступним виконувачем обов'язків бібліотекаря в Ніжинській гімназії став професор французької словесності **Іван Якович Ландражин (1794 – бл. 1833)**, який обіймав цю посаду з 1 липня 1822 р. до 14 березня 1824 р. [14].

Іван Якович Ландражин народився 1794 року в Шампані Арденнського департаменту в місті Ретель. Француз за походженням, початкову освіту здобув на батьківщині. У 1804 році вступив до Ретельської колеї, де вивчав французьку та латинську мови, словесність, історію, географію, арифметику, геометрію. Також навчався в філотехнічному училищі в Парижі. Юнаком проходив службу в наполеонівській армії та брав участь у військових діях Наполеона проти Росії. Після поранення залишився в Росії. У 1812 році в Мінській губернії викладав французьку мову в приватних домівках, водночас сам вивчив російську та польську мови. У 1813 році обіймав посаду вчителя французької мови в Любешівському повітовому училищі. У 1814 році прийняв російське підданство. 6 лютого 1816 року вступив на службу в Мінське губернське правління помічником перекладача з чином канцеляриста. 17 серпня 1818 р., після іспиту у Віленському університеті, був направлений до Київської губернської гімназії вчителем французької мови. 17 травня 1822 року затверджений на посаді молодшого професора французької словесності Гімназії вищих наук князя Безбородька, де й продовжував викладати до 1830 року [15]. Професор І. Ландражин прекрасно володів методикою викладання французької мови, був ґрунтовно обізнаний з науковою літературою, педагогічним досвідом інших викладачів. Він був доброзичли-

вою людиною, його поважали й любили. Призначення його бібліотекарем, за спогадами одного з перших випускників гімназії письменника Нестора Кукольника, сприяло ще тіснішому спілкуванню гімназистів з добрим та освіченим наставником. На цей час «бібліотека не була схожа на багато інших бібліотек училищ, не була забороненою скарбницею, доступною тільки для бібліотекаря й для поверхового зацікавлення відвідувачів на урочистих актах. Ні, ми там навчалися; поповнювали відомості наші; іноді здобували їх із кореня, коли професор відповідної кафедри не задовольняв нашої допитливості... Моїм професором естетики, політичної економії й деяких інших наук була бібліотека Гімназії вищих наук князя Безбородька» [16, с. 19–20].

І. Я. Ландражин передплачував журнали й книги із Франції. Деякі з них давав читати гімназістам. Літератор Василь Толбін також пізніше писав: «Доступ до бібліотеки був узагалі вільним». Вільним доступом до книжкових скарбів нагороджувалися гімназисти за особливу старанність та успіхи в навчанні. Своїм помічником професор Ландражин узяв одного з кращих вихованців гімназії Петра Редкіна [17, с. 120].

І. Ландражин сприяв розвитку гімназійної бібліотеки, удосконаленню її роботи та намагався підтримувати лад у книгозбірні. У звіті бібліотеки за 1824 рік поряд із даними про наявність навчальної літератури вперше знаходимо відомості про видачу книг пансіонерам, яка склала 896 прим. за рік. Також бачимо, що в обов'язки бібліотекаря входив і продаж навчальної літератури гімназістам, що мали вільне відвідування [18, с. 423]. І. Ландражин провів велику роботу, спрямовану на облік усієї навчальної літератури. У 1825 році він надав конференції відомості про надходження всіх навчальних посібників з часу відкриття гімназії та інформацію про книги, які були продані студентам і за які були отримані кошти, про наявність книг у професорів та ін. [19]. Але праця в бібліотеці потребувала значних зусиль, і 14 березня 1825 р. І. Ландражин звернувся до конференції з проханням звільнити його з посади за сімейними обставинами.

Подальша доля І. Ландражина була досить складною. Під час ніжинської «справи про вільнодумство» з'ясувалося, що Ландражин давав гімназістам читати заборонені книжки, серед яких були Вольтер, Монтеस्क'є, Гельвецій, Руссо, за що й постраждав. У 1830 році І. Я. Ландражин був звільнений з посади. Тільки тому, що в нього була сім'я в Ніжині, а він перебував під наглядом поліції, його не по-

вернули до Франції. Але за те, що він давав приватні уроки, з березня 1831 року його відправили на заслання до Вологодської губернії. Там у 1836–1856 рр. він перебував на цивільній службі в Онезькому соляному правлінні [20, с. 93]. Позбавлений пенсії, він перебував у скрутному матеріальному становищі. Був одружений, мав двох дітей: сина та доньку [21].

21 березня 1825 р. конференція затвердила на посаду бібліотекаря **Августа Івановича Амана (1794 – бл. 1833)** з призначенням заробітної плати в обсязі 300 руб. на рік [22], він виконував ці обов'язки до 23 лютого 1831 р. [23]. Слід зазначити, що відомості про життя й діяльність Августа Амана довелося збирати по крихтах із архівних джерел.

Августа Івановича Амана, француза за походженням, запросив до гімназії перший директор В. Кукольник ще 15 листопада 1820 року на посаду вчителя французької мови й наглядача за вихованцями. З 24 січня до 1 травня 1822 року без заробітної платні він викладав арифметику в трьох перших класах. За дорученням конференції з 24 січня 1822 року до 30 листопада 1825 року був на посаді наглядача за учнями-екстернами. За пропозицією почесного попечителя з 6 липня 1824 до 2 грудня 1825 року обіймав посаду екзаменатора. За власним проханням був звільнений з наглядацької посади й залишений тільки бібліотекарем [24].

Архівні документи свідчать, що бібліотека гімназії була прийнята новопризначеним бібліотекарем за «особливою відомістю», яка зберігається в Центральному державному історичному архіві України у Києві [25]. Перегляд архівних документів дає змогу простежити формування бібліотеки в цей період. Згідно з відомістю бібліотекар Аман прийняв книги, подаровані графом О. Г. Кушельовим-Безбородьком, у кількості 2 878 екземплярів; книги, подаровані Платоном Кукольником – у кількості 516 томів; навчальні посібники в кількості 27 назв, які становили 55 томів. Крім цього, були книги від «вищого начальства», продавців та дарунків кількістю 477 томів. Усього в бібліотеці нараховувалося 3 926 томів. А також були журнали: «Хроника Сибирского Вестника» кількістю 3 926 томів, «Христианского чтения» в 24 книгах; 43 номери періодичних творів наукової народної освіти, «Журналы Департамента народного просвещения» у 2-х примірниках, 72 номери «Северного архива», 6 номерів «Журналу изящных искусств», 24 номери «Литературных листков», дев'ять перших номерів «Известий о библейских общест-

вах»; 12 номерів за 1824 рік і перший номер за 1825 рік «Нового магазина естественной истории» и пр.; повне видання (24 номери) за 1824 рік «Украинского журнала». Були також прийняті газети від почесного попечителя: «Санкт-Петербургские сенатские ведомости», «Русский инвалид», «Северная почта» та ін. Окремо передані карти, таблиці, малюнки, картини, дві срібні медалі, глобуси, п'ятнадцять уламків стародавніх грецьких посудин з написами, уламок слонового кіла, одна штука гірського кришталю та ін.

Професор гімназії К. А. Мойсеев та вчитель Ф. І. Чекієв надали розписки про прийняття навчальних посібників гімназії. При цьому бібліотекареві Аману було наказано: у разі, якщо деякі книги були пропущені під час передавання, зробити опис цих книг та належно упорядкувати бібліотеку за класифікацією. На професора К. Мойсеева покладалося завдання надати в бібліотеку відомості про книги, прийняті ним від колишнього інспектора Ф. І. Чекієва, та скласти відомість про книги, які перебували в колишнього наглядача, вчителя К. С. Павлова. Після цього інспектора К. Мойсеева зобов'язували роздати книги вихованцям [26]. При цьому конференція від 23 травня 1825 р. ухвалила наступне рішення: «а) бібліотекареві Аману неухильно й своєчасно вписувати в головний реєстр книги, що надійшли до основної бібліотеки; а також і речі, що належать до старожитностей або до рідкісних, особливою статтею; б) реєстр книгам і всім навчальними посібниками, придбаним для вихованців, видавати інспекторам під розписку» [27].

Бібліотекар повинен був записувати нові книги, які надходили до бібліотеки, про що свідчать його численні рапорти до конференції гімназії (до обов'язків бібліотекаря входило обов'язкове інформування конференції гімназії про нові надходження); стежив за обліком навчальних посібників. Але, на жаль, незабаром він тяжко захворів. За свідченням лікаря гімназії К. К. Фабіана, А. Аман через майже два роки після призначення його бібліотекарем уже не міг виконувати обов'язки бібліотекаря. Про це свідчить наступний запис: «Через слабке здоров'я, коли майже два роки триває й поновлюється його хвороба, для виконання бібліотечної посади зовсім не придатний». З цієї ж причини бібліотека часто була зачинена для відвідувачів [28], іноді книги безконтрольно видавали учням гімназії [29].

Праця в бібліотеці вимагала багато кропіткої роботи. І, можливо, бібліотекар А. Аман не вирізнявся особливою старанністю

в наведенні ладу в бібліотеці, але порядку не дотримувалися передусім і самі викладачі в силу того, що вчасно не повертали книги, а бібліотекар не мав можливості стежити за цим.

Водночас нагадаємо, що після 1826 року рішення конференції «щодо огляду бібліотеки залишені без подальшого розгляду». Хоча ще 11 грудня 1826 року члени конференції були згодні навіть щомісяця проводити перевірки бібліотеки для того, щоб книги не видавалися учням без усякого контролю, але це зроблено так і не було [30]. Численні розпорядження конференції Ніжинської гімназії про проведення переобліку фондів не виконувалися протягом 1822–1827 рр. Розпочатий за приписом конференції огляд бібліотеки в 1827 році «було призупинено за хворобою Амана, ураженого паралічем» [31]. Тож упродовж шести років, з 1826 до 1831 року, у бібліотеці майже нічого не було зроблено для упорядкування обліку бібліотечного фонду. Фактично з часу організації бібліотеки не інвентаризувалися фонди, отже, неможливо було встановити їх точний обсяг. Так і не була розпочата робота зі складання каталогу.

5 жовтня 1827 року гімназію очолив Данило Омелянович Ясновський (1767–1840). Після приїзду новопризначений директор з-поміж інших справ просив надати письмові відомості про гімназійну бібліотеку та стан, у якому вона нині перебуває. Професорам М. Білевичу, Ф. Зінгеру і П. Нікольському доручили негайно розпочати огляд гімназійної бібліотеки належним чином. Але оскільки в бібліотеці не було ні інвентарної книги, ні реєстрів, ні будь-якого обліку книг і посібників, огляд бібліотеки розпочався тільки 24 лютого 1828 року. Комісія повинна була скласти опис усіх книг, які були в наявності в бібліотеці, та книг, які були в читачів, а також скласти окремий список книг, які надходили в бібліотеку на підставі записів у журналах конференції, куди заносили назви всіх книг від дня заснування гімназії. Після закінчення роботи комісія повинна була надати директорові письмовий рапорт із додатком каталогу книг. Бібліотекар Август Аман через хворобу не міг постійно бути присутнім під час перевірки й просив дозволити ключі від бібліотеки іноді передавати своєму братові Адольфу Аману, який на той час також працював у гімназії [32].

Нарешті Конференції був представлений каталог книг за період (з часу існування гімназії до 15 вересня 1828 року), що складався із 1670 аркушів [33]. За описом 1830 р. фонд бібліотеки, включаючи журнали, становив 5 019 прим. у томах та 1 318 прим. у назвах, із

них – 806 назв у 3 312 томах за латинським алфавітом та 512 назв у 1717 томах за російським і грецьким алфавітом. За вісім років було придбано 2 419 томів [34].

Результати роботи А. Амана на посаді бібліотекаря були невтішними. Переоблік бібліотеки виявив значні збитки на суму 870 крб 26 коп. Принаймні бібліотекар Аман детально рапортував про кількість книг у бібліотеці та подав список нестачі: 66 прим. у назвах, 470 прим. у томах [35, с. 38].

У справах Центрального державного історичного архіву України м. Києва зберігається справа «Про стягнення грошей за відсутні книги з бібліотекаря Амана» на 57 аркушах. У цій справі є реєстр загублених книг, звіт комітету про розгляд книг і навчальних посібників, що надійшли з бібліотеки до інспекторів пансіону для вихованців гімназії, повідомлення попечителю Харківського навчального округу, свідоцтво від конференції колишньому бібліотекарю Августу Аману та інше. Бібліотекар ще декілька разів звертався до Конференції з проханням розглянути справу знову, але від нього «не отримали... ні розписок, ні ясних доказів», і він був звільнений з посади бібліотекаря як «непридатний до цієї посади» [36].

І хоча вже був призначений новий бібліотекар, але справа про стягнення грошей з А. Амана тривала. 8 серпня 1831 року нарешті Августові Аману було видано атестат з додатком про стягнення за розтрачені книги [37]. 13 серпня 1831 року конференція ухвалила наступне рішення: повідомити міську Ніжинську поліцію, щоб вона посприяла примушенню А. Амана внести гроші за відсутні книги законними засобами, повідомити про цю справу ніжинський повітовий суд з проханням про накладення арешту на будинок Амана в м. Ніжині [38]. Справа про стягнення грошей тривала навіть після його смерті. У 1835 році його мати ще вносила певну суму за нестачу цих книжок [39], а решту грошей було вираховано із платні директора ліцею Д. О. Ясновського [40].

Отже, за таких обставин на посаду бібліотекаря 27 лютого 1831 р. було призначено професора природничих наук **Микиту Федоровича Соловйова (1810–1837)** без оплати праці та його помічника – учителя французької мови Якова Клавдійовича Воаргарда (1824–1832), про що був зроблений наступний запис: «... для полегшення праці Соловйова й для його заміщення в разі хвороби або законної його відпустки» [41]. Зауважимо: якщо в Гімназії бібліотекареві допомагав помічник, то в ліцеї згідно зі статутом (§ 18)

бібліотекар без помічника й без жодної оплати сам повинен був налагоджувати роботу книгозбірні.

Микита Федорович закінчив фізико-математичний факультет Санкт-Петербурзького університету. З 1825 року працював у Ніжині молодшим професором природничих наук, викладаючи курси ботаніки, зоології, технології, мінералогії та фізики. Лекції М. Ф. Соловйова вирізнялися надзвичайною методичною майстерністю. «Згодом кожен із вихованців, який не полишив навчальних занять, зізнавався, що Соловйов викладав чудово: у слухачів своїх зумів укласти про кожну науку чіткі поняття й правильну основу, і таким чином полегшував шляхи подальшого навчання» [42, с. 304]. Нагадаємо, що М. Ф. Соловйов належав до групи прогресивно налаштованих викладачів, однак у справі про «вільнодумство» він не фігурував і лишився працювати в Гімназії вищих наук, а згодом і у фізико-математичному ліцеї.

27 лютого 1831 року бібліотекар А. Аман чи будь-хто із його родичів або службовців гімназії повинні були надати директорові ключі від бібліотеки й бібліотечних шаф для передавання бібліотеки новопризначеному бібліотекарю професорові Соловйову. Чинovníки гімназії зобов'язані були надати всі книги, які були у них на руках, для огляду в присутності всіх членів конференції. Крім цього, конференція повинна була забезпечити професора Соловйова інструкцією про утримання бібліотеки [43]. Новопризначеному бібліотекареві було видано дві шнурові книги: одна призначалася для докладного опису всіх отриманих книг, а інша – для книг, виданих читачам за розписками. Також йому було наказано зберігати серед справ правління рапорт із реєстром книг і речей, які надійшли до гімназійної бібліотеки за 1830 рік та були зареєстровані в шнуровій книзі надходжень, та надалі самостійно подавати до правління реєстри придбаних книг і речей [44]. Також був переданий «пересувний» каталог із 1 670 аркушів всіх книг, які надійшли в бібліотеку з 1820 р. до 1830 р. [45]. Конференція затвердила наступний графік роботи книгозбірні: «Визначити за правило, щоб бібліотека відчинена була щотижня два дні, вівторок і п'ятницю, зранку влітку [...] і взимку від 9 до 18 години» [46].

Оскільки М. Ф. Соловйов був членом Ради ліцею, він регулярно доповідав конференції про надходження нових книжок та журналів, виконував завдання щодо передплати періодичних видань, піклувався про закупівлю нової літератури та реставрування старих

книжок, намагався стежити за видачею книг та періодичних видань із фондів книгозбірні, піклувався про збереження книжкового фонду та звертався з проханням до конференції гімназії заборонити чиновникам виносити з бібліотеки цінні й рідкісні книги [47]. У 1835 році в бібліотеці було проведено переоблік книг, про що свідчить розпорядження Чернігівської казенної палати [48]. Звісно, професор Соловйов мав дуже багато інших обов'язків, що перешкоджали йому займатися тільки бібліотечною справою. Робота з книжковим фондом, листування з книгопродавцями та дарувальниками книг, облік видань, виконання замовлень для професорів, опрацювання книг вимагали багато часу. Але, незважаючи на це, бібліотека в 1836 році «була приведена в систему» (імовірно, йдеться про впорядкування книжкового фонду книгозбірні). Таким чином було покладено початок науковому упорядкуванню бібліотеки. Про те, якою була ця бібліотека, можна дізнатися зі звіту за 1837–38 навчальний рік. Книжковий фонд було систематизовано та впорядковано за науками: фізико-математичні, прикладні, етико-політичні, словесні, історичні, військові, витончені науки, змішані, періодичні видання [49]. Тож упорядкування фонду книгозбірні Ніжинського ліцею, як і в інших бібліотеках того часу, відбувалося за тематичним принципом, зумовленим потребами навчального процесу.

Але нагальною проблемою для книгозбірні залишалася наявність каталогу. Як відомо, у перші роки функціонування Гімназії вищих наук князя Безбородька каталогу в бібліотеці не існувало, хоча конференція гімназії від 1821 до 1830 рр. вимагала його складання від усіх, хто перебував на посаді бібліотекаря. Також конференція у 1830 році вимагала від бібліотекаря М. Соловйова та його помічника складання каталогу всіх книг і «розташувати їх у системі, яку їм визначить конференція» [50]. Без каталогу багаті фонди книгозбірні ставали недосяжними навіть для професорів. На наш погляд, відсутність каталогу можна пояснити декількома причинами: бібліотекар був дуже завантажений своїми безпосередніми обов'язками, а праця в бібліотеці вимагала ретельності, багато часу й уміння виконувати іноді одноманітну роботу. Окрім цього, не вистачало спеціальних знань, без яких неможливо було створити каталог. До того ж значні обсяги роботи вимагали залучення додаткових фахівців. І тільки в 1830 році саме завдяки наполегливій, майже семирічній праці бібліотекаря М. Соловйова уперше була розпочата робота зі складання систематичного каталогу ліцейської

бібліотеки, який був майже завершений у 1837 р. Книги в каталозі були розташовані в систематичній послідовності, за галузям наук. На жаль, каталог «не міг бути цілком написаний через брак переписувачів» [51]. Але так чи інакше, а кропітка робота бібліотекаря не минула даремно. Фактично він підготував фундамент для створення майбутнього каталогу. Саме з часів керування бібліотекою М. Ф. Соловйовим було проведено значну роботу з упорядкування книжкових фондів, уперше було розпочато й майже завершено укладання систематичного каталогу ліцейської бібліотеки.

Микита Федорович Соловйов помер 1837 р. у віці 27 років. Відомо, що Рада ліцею в 1838 році зверталася «до опікуна над малолітніми дітьми померлого професора та бібліотекаря ліцею Соловйова Білозерського, щоб передати ті книги, які були в професора, під розписку викладачеві Шульговському» [52]. Згодом книги були повернуті до ліцейської книгозбірні, про що й доповідав Раді ліцею викладач історії та статистики Ф. Ф. Шульговський [53]. Але майже через десять років після смерті професора М. Соловйова правління вже юридичного ліцею зверталось до попечителя Київського округу з проханням списати книги, втрачені під час його завідування бібліотекою [54].

У 1836 році, у ніч із третього на четверте лютого, навчальний заклад спіткало лихо. У головному корпусі ліцею сталася пожежа, під час якої зазнали пошкодження дах і стеля третього поверху правого крила. Після пожежі в головному корпусі ліцею бібліотека перебувала в жахливому стані. Протягом 1836 року бібліотекар Лельєвр із помічником ледь устигли навести в ній лад [55]. Лектор французької мови й словесності, бакалавр Паризького університету **Яків Якович Лельєвр (1794 – ?)** народився в 1794 р. у місті Алансон (Франція). Освіту здобув у Алансоні та Парижі. У ліцеї князя Безбородька працював із 8 лютого 1833 року. «Багато хто з вихованців Ліцею пам'ятає сповнені інтересу лекції Якова Яковича... До честі й філологічної допитливості Якова Яковича належить те, що він, приїхавши до Росії, не пішов за прикладом багатьох своїх співвітчизників: не обмежився тим, щоб опанувати незнайому йому мову, як то кажуть, для домашнього вжитку й перекручувати її все життя, але опановував російську мову ґрунтовно, граматично ознайомився з російською літературою. Крім того, як філолог він займався опануванням церковнослов'янської мови й мав із неї достатні пізнання... Поза сферою службовою в громадському житті Яків Якович виріз-

нявся допитливістю й приємним спілкуванням. В нього у будинку знайомих завжди очікував привітний прийом і гостинність. На скромні вечори свої він часто запрошував студентів, був незвичайно ласкавий, намагався пізнати кожного й пригощав, як російський хлібосол» [56, с. 278]. Можливо, Я. Лельєвр лише декілька місяців допомагав у впорядкуванні бібліотеки, оскільки бібліотекарем залишався М. Соловійов, який на той час уже хворів.

Після смерті М. Соловійова в травні 1837 року на посаду бібліотекаря був призначений професор класичної математики **Карл-Генріх Купфер (1790–1838)**, який прибув до ліцею 4 лютого 1836 року, а до цього обіймав посаду старшого вчителя Ревельської гімназії. Відомо, що новопризначений бібліотекар прийняв бібліотеку за описом [57].

К.-Г. Купфер народився в м. Митава 1790 р. в родині купця. Закінчив Дерптський університет, де здобув ступінь доктора філософії. Працюючи ще в Ревельській губернській гімназії, К.-Г. Купфер почав видавати «Математичний журнал», який був одним із перших науково-методичних видань на теренах Російської імперії. До переїзду в Ніжин К.-Г. Купфер видав «Геометричні задачі» та курс алгебри німецькою мовою. У ліцеї К.-Г. Купфер викладав, окрім класичної математики, мінералогію, елементарну математику, географію. Випускник ліцею 1839 р. К. М. Сементовський згадував, що ліцеїсти «уміли, однак, розуміти й цінувати його безмежну любов до науки, його високі моральні правила, оскільки він справді являв собою ідеал ученого, усією душею відданого своїй справі; ... спокійний, рівний характер, гідний справжнього мудреця, доброзичливість, суворя безпристрасність у поєднанні з рідкісною безкорисливістю, нарешті, ретельне виконання своїх обов'язків надали йому загальну любов і всіляку повагу слухачів» [58, с. 275].

У червні 1837 року ліцейське керівництво доручило Купферу упорядкувати основну бібліотеку після пожежі. Він долучився до організації бібліотеки, як свідчив його формулярний список, «з ретельним старанням і сумлінністю». Допомогали йому також декілька студентів. У цьому ж році за пропозицією директора на всі книги ліцейської бібліотеки були поставлені печатки ліцею, оскільки до цього часу їх не ставили, і книги «не мали на собі ніяких позначень» [59]. Цікаво, що всі печатки були поставлені тільки на останніх сторінках книг. К.-Г. Купфер щодня по декілька годин упорядковував бібліотеку. Цій праці він віддавав усі сили. Приміщення книгозбірні не опалювалося, і, на жаль,

узимку 1837 року він застудився, а 11 січня 1838 р. у віці 48 років помер. Оскільки покійний був лютеранин, то в очікуванні прибуття пастора для поховання його тіло залишалося в будинку понад десять днів. Студенти зібрали гроші, найняли оркестр і супроводжували свого улюбленого професора до місця вічного спокою [60, с. 275].

Після смерті К.-Г. Купфера посада бібліотекаря залишалася вільною. Ніхто з чиновників ліцею не мав бажання займатися бібліотекою. У журналі Ради ліцею від 13 квітня 1837 року за пропозицією директора, було записано: «... оскільки розпочате під керівництвом директора приведення ліцейської бібліотеки до систематичного ладу після смерті бібліотекаря Купфера припинилося й оскільки серед чиновників ліцею вельми важко призначити іншого, бо всі дуже завантажені, пан директор узявся сам завершити приведення ліцейської бібліотеки до систематичного ладу, а в помічники собі призначив викладача ліцею Шульговського» [61]. Тож неможливо не оцінити турботу про книгозбірню ліцею директора **Християна Адольфовича Екеблада (1800–1877)**, який протягом 20 років очолював Фізико-математичний (1835–1840) та Юридичний (1840–1855) ліцеї. Звільнений з посади за власним бажанням, Х. Екеблад переїхав до Петербурга, де й помер у 1877 р.

Християн Адольфович Екеблад народився в травні 1800 р. у Фінляндії. Дуже рано став сиротою. Восьмирічного хлопчика після закінчення російсько-шведської війни привіз до Петербурга лікар І. Енегольм, у сім'ї якого він виховувався. Х. Екеблад закінчив Петербурзьку медико-хірургічну академію. Від 1829 до 1834 року працював ад'юнктом ветеринарних наук, а потім – екстраординарним професором у Харківському університеті.

У травні 1835 року був призначений в.о. директора Ніжинського фізико-математичного ліцею князя Безбородька. Тут, у Ніжині, Х. Екеблад прожив двадцять років, протягом яких очолював відомий навчальний заклад, докладаючи всіх зусиль до його реорганізації. Екеблад не полишав і медичної практики, вирізняючись рідкісною сумлінністю й безкорисливістю. Варто зауважити, що Х. Екеблад був обізнаний у справах бібліотеки, оскільки в 1824 році він був помічником бібліотекаря Харківського університету під керівництвом відомого професора й бібліомана Ігната Даниловича [62, с. 210]. Архівні документи свідчать, що, крім обов'язків директора Ніжинського фізико-математичного ліцею князя Безбородька, Х. А. Екеблад декілька років поєднував керівництво ліцею, викладацьку діяльність

і обов'язки бібліотекаря книгозбірні. Він чимало зробив для організації бібліотеки у цей період. У звіті ліцею за 1837–38 рр. зазначалося: «Бібліотека за Статутом має бути під наглядом професора словесності, а помічника не передбачено, але оскільки кафедра російської словесності статистики без професора й обіймає її тимчасово викладач, який понад те обіймає посаду інспектора учнів – вільних слухачів, то тимчасово запропоновано завідувати бібліотекою директорів Ліцею» [63]; «професор Купфер разом із директором почали приводити бібліотеку в справжню систему». Згідно зі звітом за 1840–1841 рік: «... директор Ліцею й Ніжинської гімназії протягом усього року займався основною ліцейською бібліотекою, передаванням її новопризначеному бібліотекарю» [64]. Наведене вище дозволяє дійти висновку, що бібліотека завжди залишалася в полі зору Х. А. Екеבלада. Керівництво ліцею приділяло увагу бібліотеці, вважало її важливим складником, без якого не уявляло навчального й наукового процесу, через те пильно стежило за справами книгозбірні.

Проведене дослідження дозволяє визначити роль бібліотекарів у перші роки становлення книгозбірні. Перші бібліотекарі (крім одного), мали гарну вищу освіту різного профілю й володіли іноземними мовами, більшість із них були іноземцями за походженням. Їм доводилося розпочинати свою роботу, як кажуть, «з нуля», без оплати праці, не будучи обізнаними з тонкощами бібліотечної справи. Процес складання каталогів і улаштування бібліотеки був довгим і кропітким. Учені Ніжинської вищої школи, які були призначені на цю посаду, розуміли роль і значення книгозбірні для навчального процесу, але, на жаль, через велике завантаження не завжди мали можливість приділяти бібліотеці належну увагу. Тож у міру своїх сил і знань намагалися покращити роботу бібліотеки та відіграли свою роль у її формуванні, кожен з них доклав зусиль до її розвитку й цим посприяв становленню бібліотеки. Саме завдяки їхній праці бібліотечне зібрання стало тим наріжним каменем, який зробив бібліотеку тим, чим вона нині є, – книгозбірнею з унікальним книжковим зібранням, що становить цінну джерельну базу для вивчення не лише історії бібліотечної справи, а й вітчизняної книжкової культури та освіти.

Література

1. Осіпова Г. С. Сторінки історії: бібліотека Ніжинської гімназії вищих наук князя Безбородька (1820–1832). *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2020. Вип. 99. С. 256–296. Серія «Історичні науки». № 13.

2. Устав Гимназии высших наук князя Безбородко. Дополнение. к сб. постановлений по Министерству народного просвещения, 1803–1864. Санкт-Петербург, 1867. С. 208–226.
3. ІР НБУВ (Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського). Ф. 324. № 86. Арк. 14 зв.
4. Лавровский Н. А. Гимназия высших наук кн. Безбородко в Нежине (1820–1832). Киев: Тип. М. П. Фрица, 1879. 158 с.
5. ІР НБУВ. Ф. 324. № 459. Арк. 37–43.
6. Редкин П. К. В. Шапалинский. Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко. Санкт-Петербург, 1881. С. 315–318.
7. Там само.... С. 317.
8. Лавровский Н. А. Гимназия высших наук кн. Безбородко... С. 133.
9. ІР НБУВ. Ф. 324. № 86. Арк. 14 зв.
10. ЦДІАК (Центральний державний історичний архів України, м. Київ). Ф. 2162. Оп. 1. Спр. 336. Арк. 6–13.
11. Михальский Е. Н. Назначение И. С. Орлая директором Гимназии высших наук князя Безбородко в Нежине. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2003. Вип. 23. Українсько-російські та білоруські мовно-літературні та культурні зв'язки. С. 139–179.
12. ІР НБУВ. Ф. 324. № 86. Арк. 14 зв.–15.
13. Помелов В. Б. Из истории лицейского образования в дореволюционной России. *Вестник Шадринского государственного педагогического университета*. 2020. № 1 (45). С. 137–146.
14. ЦДІАК України. Ф. 2162. Оп. 1. Спр. 422. Арк. 67 зв–68.
15. Кукольник Н. И. Я. Ландражин. Гимназия высших наук... С. 276–277.
16. Кукольник Н. Лицей князя Безбородко. Лицей князя Безбородко / изд. гр. Г. А. Кушелев-Безбородко. Санкт-Петербург: Тип. ИАН, 1859. С. 9–24.
17. Толбин В. П. Г. Редкин. Лицей князя Безбородко... С. 119–125.
18. Гоголевский Сборник (1852–1902): изданный при историко-филологическом институте кн. Безбородко Гоголевской Комиссией 1852–1902 / под ред. проф. М. Сперанского. Киев: Тип. С. В. Кульженко, 1902. 445 с.
19. ЦДІАК України. Ф. 2162. Оп. 1. Спр. 422. Арк. 3 зв.–10 зв.
20. Ніжинська вища школа у спогадах студентів і викладачів: мемуари: у 2 т. / уклад., автори передм.: Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. Т. 1: 1820–1919. 507 с.
21. ВДАЧОН (Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині). Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 64. Арк. 63–64.
22. ЦДІАК України. Ф. 2162. Оп. 1. Спр. 422. Арк. 69.
23. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 210. Арк. 7 зв.
24. ЦДІАК України. Ф. 2162. Оп. 1. Спр. 837. Арк. 44–44 зв.
25. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 202. Арк. 31–31 зв.
26. ЦДІАК України. Ф. 2162. Оп. 1. Спр. 454. Арк. 14–20.
27. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 11. Арк. 43–44.
28. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 210. Арк. 10.
29. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 210. Арк. 5.
30. ЦДІАК України. Ф. 2162. Оп. 1. Спр. 639. Арк. 139.
31. Лавровский Н. А. Гимназия высших наук кн. Безбородко.... С. 134.

32. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 181. Арк. 10.
33. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 206. Арк. 47–48 зв.
34. Лавровский Н. А. Гимназия высших наук кн. Безбородко.... С. 134.
35. Мозгова В. Фонди бібліотеки Ніжинського ліцею (1832–1875). *Бібліотечна планета*. 2000. № 2. С. 37–40.
36. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 211. Арк. 9–9 зв.
37. ЦДІАК України. Ф. 2162. Оп. 1. Спр. 637. Арк. 43–43 зв.
38. ЦДІАК України. Ф. 2162. Оп. 1. Спр. 639. Арк. 174–179.
39. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1214. Арк. 18.
40. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 257. Арк. 2.
41. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 210. Арк. 9–9 зв.
42. Кукольник Н. Н. Ф. Соловьев. Гимназия высших наук.... С. 303–304.
43. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 210. Арк. 8.
44. ЦДІАК України. Ф. 2162. Оп. 1. Спр. 639. Арк. 55 зв.
45. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 210. Арк. 4.
46. Там само. Арк. 9 зв.
47. ЦДІАК України. Ф. 2162. Оп. 3. Спр. 3. Арк. 209 зв.
48. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1214.
49. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 24 зв.
50. ВДАЧОН. Ф. 1104. Оп. 1. Спр. 210. Арк. 9–9 зв.
51. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1215. Арк. 25–25 зв.
52. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 2.
53. Там само. Арк. 178 зв.
54. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 1295. Арк. 175–176.
55. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 81–82 зв.
56. Петров Н. Я. Я. Лельевр. Гимназия высших наук.... С. 277–279.
57. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 94.
58. Сементовский К. К. Г. Купфер. Гимназия высших наук.... С. 274–275.
59. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 96.
60. Сементовский К. К. Г. Купфер. Гимназия высших наук.... С. 275.
61. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 388. Арк. 7–7 зв.
62. Даневский П. Х. А. Экеблад. Гимназия высших наук.... С. 210–212.
63. ВДАЧОН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 297. Арк. 26 зв.
64. Там само. Арк. 81–81 зв.

References

1. Osipova, H. S. (2020). Storinky istorii: biblioteka Nizhynskoi himnazii vyshchikh nauk kniazia Bezborodka (1820–1832). [The pages of the history: the library of the Count Bezborodko's Gymnasium of Higher Learning (1820–1832)]. *Literatura ta kultura Polissia [Literature and Culture of Polissia]*. Nizhyn, 99, 256–296. Ser. History sciences N 13. doi: 10.31.65/2520-6966-2020-13i-99-256-296 [in Ukrainian].
2. (1867). *Ustav Gimnazii vysshykh nauk knjazja Bezborodka. Dopolnenije k sb. postanovlen ij po Ministerstvu narodnogo prosveshchenija, 1803–1864* [The charter of the Grammar School of Higher Sciences of Prince Bezborodko. Addition. Sat Resolutions of the Ministry of Education, 1803–1864]. Saint Petersburg [in Russian].

3. IR NBUV (Institut rukopysu Natsionalnoji biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskogo) [Manuscript Institute of the VI Vernadsky National Library of Ukraine]. F. 324. Nomer. 86. Ark. 14 zv. [in Ukrainian].
4. Lavrovsky, N. A. (1879). *Gymnazija vysshykh nauk knjazja Bezborodko v Nezhyne (1820–1832)* [The Count Bezborodko's Gymnasium of Higher Learning in Nezhin (1820–1832)]. Kiev: Printing-house M. P. Fritz, 158 p. [in Russian].
5. IR NBUV. F. 324. Nomer. 459. Ark. 37–43.
6. Redkin, P. G. (1881). Shapalinsky K. V. *Gimnaziia vysshykh nauk i licej knyazja Bezborodko* [The Count Bezborodko's Gymnasium of Higher Learning and the Lyceum]. St.-Peterburg [in Russian].
7. Redkin, P. G. (1881). Shapalinsky K. V. *Gimnaziia vysshykh nauk...* [The Gymnasium of Higher Learning...] [in Russian].
8. Lavrovsky, N. A. (1879). *Gymnazija vysshykh nauk knjazja Bezborodko...* [The Count Bezborodko's Gymnasium of Higher Learning...], P. 133 [in Russian].
9. IR NBUV. F. 324. Nomer. 86. Ark. 14 zv.
10. TsDIAK Ukrainy (Tsentralny derzhavny istorychny arkhiv Ukrainy) [Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv]. F. 2162. Op. 1. Spr. 336. Ark. 6–13 [in Russian].
11. Mikhalsky, Ye. N. (2003) Naznacheny Y. S. Orlaia dyrektorom Hymnazy vysshykh nauk kniazia Bezborodko v Nezhyne [Appointment of I. S. Orlay as the Director of the Grammar School of Higher Sciences of Prince Bezborodko in Nezhin]. *Literatura i kultura Polissya – [Literature and culture of Polissya]*, 23, 139–179 [In Russian].
12. IR NBUV. F. 324. Nomer. 86. Ark. 14 zv.–15.
13. Pomelov, V. B. (2020). Iz istorii licejskogo obrazovaniya v dorevolucionnoj Rossii [From the history of lyceum education in pre-revolutionary Russia]. *Vestnik SHadrinskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta [Journal of Shadrinsk state pedagogical university]*, 1 (45), 137–146 [In Russian].
14. TsDIAK Ukrainy. F. 2162. Op. 1. Spr. 422. Ark. 67 zv.–68.
15. Kukolnik, N. (1881). Landrazhin I. Ya. *Gimnaziia vysshykh nauk...* [The Gymnasium of Higher Learning...] [in Russian].
16. Kukolnik N. (1859). Litsei kniazia Bezborodko. [The Count Bezborodko's Lyceum]. *Litsei kniazia Bezborodko* [The Count Bezborodko's Lyceum] / published by G. A. Kusheliev-Bezborodko. St.-Peterburg: Typ. IAN [in Russian].
17. Tolbin, V. (1859). Redkin P. G. Litsei kniazia Bezborodko [The Count Bezborodko's Lyceum] [in Russian].
18. (1902) *Gogolevsky Sbornik (1852–1902): izdanny pri istoriko-filologicheskorn institute knjazja Bezborodko Gogolevskoj Komissijej 1852–1902* [Gogolevsky Collection (1852–1902): published at the Institute of History and Philology Prince. Bezborodko Gogolev Commission 1852–1902]. Kiev: Typ. S. V. Kulzhenko [in Russian].
19. TsDIAK Ukrainy. F. 2162. Op.1. Spr. 422. Ark. 3 zv.–10 zv.
20. (2015). *Nizhynska vyshcha shkola u spohadakh studentiv i vykladachiv* [Nizhyn Higher School in the memories of students and teachers]: memuari: u 2 t. uklad., avtory peredm.: H. V. Samoilenko, O. H. Samoilenko. Nizhyn: NDU im. M.Gogolia. Vol. 1. 1820–1919 [in Ukrainian].

21. VDACHON (Viddil derzhavnogo arhivu Chernigivskoji oblasti v m. Nizhyni) [Department of the State Archives of the Chernihiv Region in Nizhyn]. F. 1104. Op. 1. Spr. 64. p. 63–64 [in Russian].
22. TsDIAK Ukrajinu. F. 2162. Op. 1. Spr. 422. Ark. 69.
23. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 210. Ark. 7 zv.
24. TsDIAK Ukrajinu. F. 2162. Op. 1. Spr. 837. Ark. 44–44 zv.
25. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 202. Ark. 31–31 zv.
26. TsDIAK Ukrajinu. F. 2162. Op. 1. Spr. 454. Ark. 14–20.
27. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 11. Ark. 43–44.
28. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 210. Ark. 10.
29. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 210. Ark. 5.
30. TsDIAK Ukrajinu. F. 2162. Op. 1. Spr. 639. Ark. 139.
31. Lavrovsky, N. A. (1879). *Gymnazija vysshykh nauk knjazja Bezborodko...* [The Count Bezborodko's Gymnasium of Higher Learning ...] [in Russian].
32. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 181. Ark. 10.
33. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 206. Ark. 47–48 zv.
34. Lavrovsky, N. A. (1879). *Gymnazija vysshykh nauk knjazja Bezborodko...* [The Count Bezborodko's Gymnasium of Higher Learning ...] [in Russian].
35. Mozgova, V. (2000). Fondy biblioteki Hizhynskogo litseiu (1832–1875) [The Library Funds of the Nizhyn Lyceum (1832–1875)]. *Biblioteknyi visnyk* [The Library Newsletter], 2, 37–40 [in Ukrainian].
36. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 211. Ark. 9–9 zv.
37. TsDIAK Ukrajinu. F. 2162. Op. 1. Spr. 637. Ark. 43–43 zv.
38. TsDIAK Ukrajinu. F. 2162. Op. 1. Spr. 639. Ark. 174–179.
39. VDACHON. F. 1359. Op. 1. Spr. 1214. Ark. 18.
40. VDACHON. F. 1359. Op. 1. Spr. 257. Ark. 2.
41. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 210. Ark. 9–9 zv.
42. Kukolnik, N. N. (1881). Soloviov N. F. *Gimnazija vysshykh nauk...* [The Gymnasium of Higher Learning ...] [in Russian].
43. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 210. Ark. 8.
44. TsDIAK Ukrajinu. F. 2162. Op. 1. Spr. 639. Ark. 55 zv.
45. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 210. Ark. 4.
46. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 210. Ark. 9 zv.
47. TsDIAK Ukrajinu. F. 2162. Op. 3. Spr. 3. Ark. 209 zv.
48. VDACHON. F. 1359. Op. 1. Spr. 1214.
49. VDACHON. F. 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 24 zv.
50. VDACHON. F. 1104. Op. 1. Spr. 210. Ark. 9–9 zv.
51. VDACHON. F. 1359. Op. 1. Spr. 1215. Ark. 25–25 zv.
52. VDACHON. F. 1359. Op. 1. Spr. 36. Ark. 2.
53. VDACHON. F. 1359. Op. 1. Spr. 36. Ark. 178 zv.
54. VDACHON. F. 1359. Op. 1. Spr. 1295. Ark. 175–176.
55. VDACHON. F. 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 82–82 zv.
56. Petrov, N. (1881). Leliev Ya. Ya. *Gimnazija vysshykh nauk...* [The Gymnasium of Higher Learning ...] [in Russian].
57. VDACHON. F. 1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 94.
58. Sementovskii, K. K., (1881). Kupfer G. *Gimnazija vysshykh nauk...* [The Gymnasium of Higher Learning ...] [in Russian].

-
59. VDACHON. F. 1359. Op. 1. Spr. 36. Ark. 96.
60. Sementovskii, K. K., (1881). Kupfer G. *Gimnaziia vysshykh nauk...* [The Gymnasium of Higher Learning...] [in Russian].
61. VDACHON. F. 1359. Op. 1. Spr. 388. Ark. 7–7 zv.
62. Danevskiy, P. (1881). Ekeblad Kh.. A. *Gimnaziia vysshykh nauk...* [The Gymnasium of Higher Learning...] [in Russian].
63. VDACHON. F.1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 26 zv.
64. VDACHON. F.1359. Op. 1. Spr. 297. Ark. 81–81 zv.
-

H. S. Osipova

the Head of the Service and Depository Department
at the library of Mykola Gogol State University of Nizhyn

The Librarians of Nizhyn Gymnasium of Higher Learning and Physics and Mathematics Lyceum of the Count Bezborodko and Their Contribution into the Library's Establishment (1820–1840 pp.)

The activities and definite aspects of life of the scientists at Nizhyn School of Higher Learning who took the positions of librarians and started book collection in the time period between the opening of the Count Bezborodko's Gymnasium of Higher Learning in Nizhyn in 1820 and its reorganization into Law Lyceum in 1840 are analyzed on the basis of newly introduced archival materials. The staff of the librarians is revealed and their role in the establishment and growth of the library at Nizhyn School of Higher Learning. The work of the librarians was quite complicated. Having no experience in Library Science, they tried to do their best in putting into order the book repository, making the lists of editions due to the teachers' orders, keeping catalogues, editing literature, making the lists of unreturned literature and etc. The author comes to the conclusion that notwithstanding the fact that there were some shortcomings as for keeping and using the library fund, in general, thanks to the activities of many of them, a considerable universal library stock reflecting the major achievements of domestic and world culture was established.

Key words: library's history, Count Bezborodko's Gymnasium of Higher Learning, Physics and Mathematics Lyceum, the history of Library Science, librarians, Nizhyn School of Higher Learning.